

Cinânü'l-Cenân'ın Yeni Nüshaları

Süleyman EFENDİOĞLU (*)

Özet: Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait önemli yazmalarımızdan biri olan Cinânü'l-Cenân, II. Murat'ın vezirlerinden Hacı İvaz Paşa'nın oğlu müfessir Muhammed tarafından 1431 yılında yazılmış mensur bir eserdir. Eski Anadolu Türkçesi döneminin özelliklerini yansıtan eser, genel olarak İslam dininin esaslarından, imanın öneminden, ibadetlerden, sakınılması gereken kötülükler ve günahlardan, yapılacak zikir ve dualardan bahseden dinî bir vaaz ve öğüt kitabıdır. Üzerinde birçok çalışmanın yapıldığı eserin şu ana kadar yedi nüshası bilinmekteydi. Bu çalışmamızda söz konusu nüshalara tespit ettiğimiz beş yeni nüsha daha ekleyip tanıtımlarını yapacağız.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Cinânü'l-Cenân, Nüsha, Yazma

New Copies of Cinânü'l-Cenân

Abstract: Cinânü'l-Cenân, one of the important manuscript of Old Anatolian Turkish period, was written in 1431 by glossator Mohammed who is son of Hacı İvaz Pasha, The manuscript represent characteristics of Old Anatolian Turkish period. It is a preaching and advice book which generally mentions principles of Islam, importance of faith, prayers, evil and sin, commemorate and pray. Until now, seven copies of the manuscript have been known and a lot researches have worked on it. We aim to introduce five new copy of the manuscript which determined by us.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Cinânü'l-Cenân, Copy, Manuscript

*) Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü (e-posta: sefendioglu@atauni.edu.tr)

Giriş

Cinânü'l-Cenân XV. yüzyılda II. Murat'ın vezirlerinden Hacı İvaz Paşa'nın oğlu müfessir Muhammed tarafından Anadolu sahasında yazılmış mensur didaktik bir eserdir.¹ Eski Anadolu Türkçesi döneminin özelliklerini yansıtan eser, genel olarak İslam dininin esaslarından, imanın öneminden, ibadetlerden, sakınılması gereken kötülükler ve günahlardan, yapılacak zikir ve dualardan bahseden dinî bir vaaz ve öğüt kitabıdır.

Cinânü'l-Cenân, gerek ihtiva ettiği kelime hazinesi, gerekse bu kelime hazinesinin ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi ve anlam bilgisi özellikleri bakımından büyük önem arz etmektedir. Eserin Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait söz, deyim, anlam, vecize, hikmet vs. ile örülmüş çok kıymetli bir yapısı vardır. Kilisli Rıfat Bilge tarafından taranarak *Tarama Sözlüğü*'ne alınan (Türk Dil Kurumu, 2009: I, 20) *Cinânü'l-Cenân*'dan ilk kez bahseden İsmail Hikmet Ertaylan olmuştur (Ertaylan, 1952: 169-176). Ertaylan, Ahmed-i Dâ'i Hayatı ve Eserleri adlı kapsamlı çalışmasında eserin Ahmed-i Dâ'i'ye atfedilmesinden dolayı *Cinânü'l-Cenân*'ın tespit ettiği dört nüshasını tanıtmış² ve eserin Dâ'i'ye ait olup olmadığı konusunda tereddütlerini bildirmiştir. Daha sonraki yıllarda Esat Coşan tarafından "XV. Asırdan Türkçe Dinî Bir Eser, *Cinânü'l-Cenân* başlıklı önemli bir makale yayımlanmıştır (Coşan, 1967: 245-248). Bu makale daha sonra Halil Necatioğlu imzasıyla ve çok az değişikliklerle başka bir dergide yeniden yayımlanmıştır (Necatioğlu, 1984: 58-61). Coşan, bu makalesinde *Cinânü'l-Cenân*'ın tespit ettiği altı nüshasını tanıtmış ve eserin müellifi ile telif tarihini kesin olarak belirlemiştir. Buna göre eserin yazarı Hacı İvaz oğlu müfessir Muhammed, yazılış tarihi ise hicri 835 (m. 1431)'dir (Coşan, 1967: 246-248).

Bunların dışında eser üzerinde şu ana kadar üç ayrı lisans tezi (Göymen, 1966), (Özsevimi, 1968), (Al, 1970); iki de yüksek lisans tezi (Altuntaş, 2007)³, (Tut, 2008)⁴ yapılmıştır. Ayrıca *Cinânü'l-Cenân* üzerine tarafımızdan bir de doktora çalışması yapılmıştır (Efendioğlu, 2007). Söz konusu çalışmalarda eser tüm yönleriyle ele alınıp incelendiğinden biz burada sadece *Cinânü'l-Cenân*'ın nüshaları üzerinde duracağız. Öncelikle şu ana kadar bilinen mevcut nüshaları tanıtmakta fayda görüyoruz.

- 1) *Cinânü'l-Cenân* isminde 16. yüzyılın başlarında Vahidî tarafından kaleme alınmış manzum bir *Cinânü'l-Cenân* daha vardır ki burada izah ettiğimiz *Cinânü'l-Cenân*'la isim benzerliği dışında herhangi bir ilgisi yoktur. Başta Hz. Ali olmak üzere büyük sahabelerin vecizelerinin şerhedildiği bu manzum eser 2100 beyitlik bir mesnevidir. Abdullah Cevdet tarafından 1897 yılında Matbaa-i Amire'de bastırılmış da olan bu manzum *Cinânü'l-Cenân*'ı yakın zamanda yayımlamayı planlamaktayız.
- 2) Ertaylan'ın tanıttığı bu nüshalardan sonuncusunun (Yelkenci yazması) aslında *Cinânü'l-Cenân*'ın nüshası olmadığı tarafımızdan tespit edilmiştir.
- 3) Sadece Yahya Tevfik nüshasına dayanarak hazırlanan bu tezde *Cinânü'l-Cenân*'ın bilinen başka bir nüshasının olmadığı ve eser üzerinde daha önce hiçbir çalışma yapılmadığı öne sürülmüştür (Altuntaş, 2007: I). Oysa bu çalışma bizim doktora tezimizin yayın tarihinden "24 Nisan 2007" sonra yayımlanmıştır.
- 4) Bu çalışmada eserin ismi yanlışlıkla *Tenbihü'l-Gafilîn* olarak verilmiştir.

Cinânü'l-Cenân'ın Bilinen Nüshaları:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa Kitaplığı, Yahya Tevfik Bölümü, No: 189/1

Eser dıştan 20x14 cm ebadındadır. İç sahife ebadı 16x10 cm'dir. Kahverengi deri ciltli, mıkplepli ve şemselidir. Fakat bu cilt esere sonradan geçirilmiştir. İlk sayfada sülüs kırmızıyla yazılmış besmeleden sonra metne geçilmiştir. Yazı çeşidi harekeli nesihdir. Paragraf başları, ayetler, hadisler, şiirler, Arapça, Farsça sözler ve özel isimler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Cinânü'l-Cenân'ın ardından 116 varaklık "Tuhfe" adlı bir başka mensur eser⁵ ve 217 beyitlik noksan kalmış bir mesnevi aynı cilt içine ikinci ve üçüncü bir eser olarak ilave edilmiştir. Böylece üçlü bir mecmua oluşturulmuştur. *Cinânü'l-Cenân*'ın da içinde bulunduğu bu mecmua Mehmet Sıddık el-Hüseyni tarafından Şeyhü'l-İslam Yahya Tevfik Efendi Medresesi'ne bağışlanmış, oradan Laleli'deki Ragıp Paşa Kütüphanesi'ne, daha sonra da Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir (Dersaadet, 1310: 16).

Nüsha, h. 15 Cemaziyelevvel 899 (m. 21 Şubat 1494) tarihinde yani eserin telif tarihinden 63 yıl sonra İlyas bin Resul tarafından istinsah edilmiştir. Toplam 160 sahifeden (80 yaprak) oluşan bu yazmanın her bir sahifesinde 13 satır bulunmaktadır. Oldukça yıpranmış olan nüshanın birkaç defa tamir gördüğü bellidir. Sayfalarında yer yer kurt yeniklerine rastlanmaktadır. Ayrıca eserin 96. sahifesinden sonra yaklaşık 15 sahifelik bir kısmı eksiktir. Kilisli Rifat Bilge tarafından taranarak Tarama Sözlüğü'ne katılan bu nüsha mikrofilm şeklinde Milli Kütüphane'de (Mikrofilm No: A 1491) ve TDK Kütüphanesi'nde de (No. Foto/102) yer almaktadır.

2. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İstanbul Kitaplığı Bölümü, Muallim Cevdet Yazmaları, No: 372

Önceden Beyazıt İnkılap Kütüphanesi'nde yer alan bu nüsha daha sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'na nakledilmiştir. Eser siyah deriyle ciltlenmiştir. Sonradan tamir görenek deriden sırt geçirilmiştir. 16.5x12 cm boyutlarında kalın kâğıt üzerine siyah mürekkeple, nesihle ve harekeli olarak yazılmıştır. Ayetler, hadisler, özel isimler, şiirler ve konuya geçiş cümleleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Toplam 257 sahife (128 yaprak) tutarındaki bu yazmanın yaprakları kenarlara doğru gittikçe koyulaşan bir sarartı içindedir. Sonradan kırmızı kalemle numaralanmıştır. Her sahifede 11 satır bulunmaktadır. Bir hayli yıpranmış olan bu nüshanın da bazı sayfalarında eksikler ve yer yer kurt yenikleri görülmektedir. Kitabın baş tarafında, esere ait olamayan 4 sahifelik, ayetlerin manevi kuvvetinden bahseden bir "fevâid" vardır. Son tarafında ise eserden ayrı on beş sahifelik bir kısım daha bulunmaktadır ki bunun ilk iki sahifesi dinî öğüt veren 23 beyitlik manzum bir münacaattır. Diğer yapraklarda ise günlerin evsafını anlatan Farsça mensur bir metin yer almaktadır. Bu nüshada, cildin tamiri sırasında meydana geldiğini düşündüğümüz sayfalar içinde bir yer değiştirme söz konusudur. Buna göre 196. sahifeden başlayan ve 207. sahifenin sonuna kadar olan kısım 247. sahifeden sonra gelmelidir. Nüsha eski görünse de istinsah tarihi ve müstensih belli değildir. Dil özelliklerinden hareketle XVI. yy.'da istinsah edildiğini düşünüyoruz.

5) Eser üzerinde doktora çalışması yapılmıştır (Çetin, 2002).

3. Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal Sultan Kısım, No: 437

Bu yazma, eserin isminin ve müellifinin yanı sıra telif tarihinin de kesin olarak belirlenebildiği çok kıymetli bir nüshadır. Çünkü diğer nüshaların çoğunun sonunda eserin ve yazarının ismi geçmesine rağmen yazılış tarihi belirtilmemiştir. Pertevniyal nüshasının sonunda Arapça açık bir şekilde eser ve müellif isminin yanında telif tarihi de verilmiştir.⁶ Yine bu nüsha diğerlerine göre en iyi korunmuş olanıdır. Sayfalar oldukça temiz ve sağlamdır. 19.3x13.5–14.2x8 cm ölçülerinde olan kitap gayet güzel ve hareketli bir nesihle yazılmış ve sayfa hamşileri hikmetli sözlerle doldurulmuştur. Yazma 244 sahifedir (122 yaprak) ve her bir sahifesinde 13 satır bulunmaktadır. Ancak satırlar diğer nüshalara göre kısadır. Bu nüshada da ayetler, hadisler, özel isimler, şiirler ve konuya geçiş cümleleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazmanın sonunda (123a-235b) sayfaları arasında Erzurumlu Darir'e ait *Yüz Hadis Yüz Hikâye* adlı bir başka eser daha bulunmaktadır. *Yüz Hadis Yüz Hikâye* adlı eserin sonunda (h. 1062) m.1651 yılında istinsah edildiği belirtilmiştir. Bu tarih muhtemelen *Cinânü'l-Cenân*'ın da istinsah tarihi olmalıdır. Müstensih belli değildir. Pertevniyal nüshasıyla ilgili olarak dikkate değer bir başka husus yazmanın serlevhasında *Tenbihü'l-Gafilîn* adının geçmesidir. Ancak bu başlığın yanlışlıkla yazıldığı aşikârdır çünkü eserin meşhur Ebu'l-Leys Semerkandî'nin *Tenbihü'l-Gafilîn* adlı eseriyle herhangi bir ilişkisi yoktur ve tüm nüshaların sonunda -bu nüsha da dahil- eserin isminin *Cinânü'l-Cenân* veya *Cinân-ı Cenân* olduğu açıkça yazılıdır (Coşan, 1967: 247-248), (Efendioğlu, 2007: 4-5). Hatta Pertevniyal nüshasının serlevhadan önceki ilk sahifesinde eserin ismi *Hazâ Kitâb-ı Cinân-ı Cenân* şeklinde kayıtlıdır.⁷ Serlevhaya yanlışlıkla konulan bu *Tenbihü'l-Gafilîn* ibaresi bizim yeni tespit ettiğimiz nüshalardan üçünün de başında yer almaktadır. Yanlışlık maalesef bugün bazı kütüphane kayıtlarına da sirayet etmiştir. Bizim tespit ettiğimiz *Cinânü'l-Cenân*'ın yeni üç nüshası, kataloglara *Cinânü'l-Cenân* ismiyle değil, başındaki serlevhaya bakılarak *Tenbihü'l-Gafilîn* ismiyle geçirilmiştir.⁸ Söz konusu yanlışlık bir yüksek lisans tezinde de devam ettirilmiştir. Sadece Pertevniyal nüshasına dayanarak hazırlanan bu tezde eserin ismi *Tenbihü'l-Gafilîn* olarak verilmiş ve Ebu'l-Leys Semerkandî'nin *Tenbihü'l-Gafilîn* adlı eserinin tercümesi olduğu öne sürül-

6) Yazmanın sonundaki Arapça kısmın tercümesi şu şekildedir: “Bu eserin telifi ve kâğıda çekilmesi, merhum Hacı İvaz (bu dünyada çektikleri, ahirette en şerefli bir karşılık ve ivaz ile telâfi edilsin)'in oğlu, kullarından en zayıfı ve kıyamet gününde Allah'ın rahmetine en ziyade muhtacı Muhammed tarafından, hicretin 835'inci yılının 5 Rebülevveli olan Pazar günü sona erdirildi” (Coşan, 1967: 247). Metnin orijinali için bkz. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal Sultan Kısım, Yazma No: 437, s. 119a/5-13; 119b/1-6.

7) Bkz. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal Sultan Kısım, Yazma No: 437, s. III.

8) *Tenbihü'l-Gafilîn*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Yazma Eserler Bölümü, SA283. (Bu yazma *Cinânü'l-Cenân*'ın şu ana kadar tespit ettiğimiz en sağlam nüshalarından biri olmasına rağmen katalog kaydında *Tenbihü'l-Gafilîn* ismiyle geçmektedir.);

Tenbihü'l-Gafilîn, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, No: 34 Ae Şerhiye 1234/2. (Çeşitli süre tefsirlerinin yapıldığı bir eserin ardından 255a'dan sonra *Tenbihü'l-Gafilîn* ismiyle *Cinânü'l-Cenân* geliyor.);

Tenbihü'l-Gafilîn, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi No: 37 HK 2384/2. (Eser bir mecmua içerisinde- dir. *Cinânü'l-Cenân* mecmuanın ikinci ve son kitabıdır. “73b - 107b”)

müştür (Tut, 2008: 6-8). Oysa bu yazma Muhammed bin Hacı İvaz'ın *Cinânü'l-Cenân* adlı eserinin ta kendisidir ve Ebu'l-Leys Semerkandî'nin meşhur eseri *Tenbihü'l-Gafilîn* ile bir alakası yoktur.⁹

Pertevniyal Nüshasının Ankara Millî Kütüphane'de mikrofilmli de bulunmaktadır. Millî kütüphane kayıtlarında ise eserin iki isimle birden kayıt altına alındığı görülmektedir: Muhammed b. el- Hacı İvaz, *Tenbihü'l-Gafilîn (Cinân-ı Cenân)*, Millî Kütüphane, Mikrofilm No: A 4667.

4. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Bölümü, No: 1692/1

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Bölümü'nde kayıtlı olan bu nüsha da oldukça tahrif olmuş durumdadır. Toplam 45 yaprak yani 90 sahife olan bu nüshada eserin sondan yarısı eksiktir. Her sahifesinde 17 satır bulunmaktadır. Nüsha harekeli nesihle yazılmıştır. İlk sayfanın başında kırmızı mürekkeple yazılmış *Haze'l-Kitâb-ı Mübarek Cân-ı Cinân* serlevhası vardır. Yeşil kapaklı bir cilt içindedir. Cildin ilk 45 yaprağı *Cinânü'l-Cenân*'dır. Daha sonraki kısımda ise sırasıyla *Fedail-i Mekke* ve *Dastan-ı Gazavat-ı İmam-ı Ali* başlıklı birer mesnevi bulunmaktadır. Nüshanın istinsah tarihi belli değildir.

5. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Bölümü, No: 1744

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Bölümü'nde kayıtlı bir diğer nüshadır. Kahverengi meşin cilt içinde bulunan bu yazma 95 yaprak yani 192 sahifedir. 20.5x14.5–14.5x9 cm ölçülerinde olan yazmanın her sahifesinde 14 satır bulunmaktadır. İlk sayfasının başında kırmızı mürekkeple *Hazâ Kitâb-ı Cinân ü Cinân der Nasâyih-ı Şerâyif ve Letâyif-i Maârif* yazılmış bir serlevha bulunmaktadır. İyi muhafaza edildiği ve çok eski olmadığı belli olan bu nüshanın da sayfaları temiz ve tamdır. Kötü bir talik yazıyla yazılmıştır. Yer yer harekenin de kullanıldığı yazı, divanî hattı andırmaktadır. Çok eski olmadığını düşündüğümüz bu yazmanın da istinsah tarihi belli değildir.

6. Ankara Millî Kütüphane, No: 06 M.K. Yz. A 8196/4

Bu nüsha Cuma hutbelerinin ve bazı dinî menkıbelerin bulunduğu bir mecmua içinde yer alıyor. *Cinânü'l-Cenân* bu mecmua'nın son kısmında, 96a-116b sahifeleri arasındadır. Yazma 19x14–15.5x10 cm ölçülerindedir. Eserin son taraftan yarısından fazlasının eksik olduğu bu nüsha, sadece 22 yaprak yani 44 sahifedir ve her sahifede genelde 18 satır vardır. Satır sayısı bazı sayfalarda 16 ile 20 arasında değişebilmektedir. Güzel olmayan harekesiz bir nesihle yazılmıştır. Tamir görmüş, sırtı siyah bez kaplı mukavva bir cilt içinde bulunan yazmanın istinsah tarihi belli değildir. Yazmanın baş tarafına bir konu fihristi konulmuştur. Bu konu fihristinin üstünde ise *Fehrest-i Cinânü'l-Cenân* şeklinde bir başlık bulunmaktadır.

9) Yazmayı karşılaştırmız: Ebu'l-Leys Semerkandî (2011). *Tenbihü'l-Gafilîn (Gafillere Nasihatler)*. Çev.Hüseyin Okur. İstanbul: Semerkand Yayınları; Ebu'l-Leys Semerkandî (2002). *Tenbihü'l-Gafilîn-Bostanü'l-Ârifin*. Tercüme: Abdülkadir Akççek. İstanbul: Bedir Yayınevi.

7. Prof. C. S. Mundy Nüshası

Bu nüshayı İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmad-i Dâ'î (Hayatı ve Eserleri)* adlı eserinde diğer üç yazma ile beraber (Yahya Tefik, Muallim Cevdet ve Rayif Yelkenci nüshaları) tanıtmış ancak nüshanın orijinalinin Prof. C. S. Mundy tarafından satın alınarak Londra'ya götürüldüğünü dile getirmiştir (Ertaylan, 1952: 169). Ertaylan, ne yazık ki bu tanıtımında Mundy nüshasının sadece ilk iki sayfasıyla son sayfasının fotokopisini vermiştir. Böylece bu nüsha için söyleyeceklerimiz İ. H. Ertaylan'ın söyledikleriyle sınırlı olacaktır. İ. H. Ertaylan'ın bahsettiğine göre; her sahifesi on üç satır ve toplam 81 sahife olan bu nüsha, kâğıdı, kabı ve yazısı itibarıyla eskidir. Mukaddimesinde kimin tarafından, kimin için yazıldığına dair bir kayıt yoktur. Yalnız sonunda “h. 836 (m. 1432) senesi safriyenin on yedisinde Yusuf ibni Abdullah adlı biri tarafından istinsah edilmiştir” kaydı bulunmaktadır (Ertaylan, 1952: 173). Cinânü'l-Cenân'ın, sayfası 13 satırlı bir yazma için yaklaşık 170-180 sahifelik bir eser olduğu dikkate alındığında bu nüshanın da yarısı eksik görünüyor. Ancak eserin 1432 tarihini taşıyor olması onun telif tarihinden sadece bir yıl sonra istinsah edildiğini gösterir ki bu da onun ne kadar kıymetli bir nüsha olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Prof. C. S. Mundy'nin hayatta iken çalıştığı Londra Üniversitesi “The School of Oriental and African Studies” bölümüne ulaşmamıza, oradaki yetkililerle hatta bölüm başkanı Dr. George Dedes'le görüşmemize ve İngiltere'deki önemli kütüphaneleri taramamıza rağmen ne yazık ki Mundy'nin götürdüğü bu nüshaya ulaşamadık.

Yukarıda sıraladığımız nüshaların dışında yine İ. H. Ertaylan'ın aynı eserde bahsettiğine göre Rayif Yelkenci yazmalarından birinin sonu *Cinânü'l-Cenân*'ın hatimesiyle aynı şekilde bitmektedir. Bu yüzden Ertaylan bu yazmanın da *Cinânü'l-Cenân*'ın bir nüshası olabileceğini bildirmiştir. Ancak biz Ertaylan'ın aynı eserinde faksimilesi (Ertaylan, 1952: 350-367) verilen bu eseri inceledik ve bu yazmanın tamamen başka bir eser olduğunu gördük. Sonundaki *Cinânü'l-Cenân*'la benzeşen hatimenin de sonradan yanlışlıkla yazıldığını düşünüyoruz.

***Cinânü'l-Cenân*'ın Tespit Ettiğimiz Yeni Nüshaları:**

Biz *Cinânü'l-Cenân* üzerine doktora tezimizi hazırlarken Mundy nüshası dışında yukarıdaki yazmaların tamamına ulaşmış ve tezimizi bu nüshalar ışığında hazırlamıştık (Efendioğlu, 2007). Ancak aradan geçen zaman içerisinde teknolojinin ve internet kataloglarının gelişmesiyle eser taramalarında daha geniş imkânlara kavuştuk. Bu vesileyle *Cinânü'l-Cenân*'ın beş yeni nüshasına daha ulaştık. Bu beş nüshadan üçü *Tenbihü'l-Gafilîn* ismiyle; biri *Ferâid-i Fevâid* ismiyle, bir diğeri de *Halebî Tercümesi* ismiyle kütüphane kataloglarında yer almaktadır. Söz konusu nüshalara zamanında ulaşamamızın önemli bir sebebi de bu isim farklılıkları olmuştur. Tespit ettiğimiz yeni nüshaları şimdi sırayla aşağıya alıyoruz:

1. *Tenbihü'l-Gafilîn*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Yazma Eserler Bölümü, No: SA-283.

Cinânü'l-Cenân'ın en güzel nüshalarından biri olan bu yazma, serlevhasındaki *Hazâ Kitâbü Tenbihü'l-Gafilîn* ibaresinden dolayı ne yazık ki katalog kayıtlarına *Tenbihü'l-Ga-*

filîn ismiyle geçmiştir ve bu isim yanlışlığından dolayı da *Cinânü'l-Cenân*'ın nüshaları arasında bugüne kadar gözden kaçırılmıştır. Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesindeki Seyfettin Özege Yazma Eserler Bölümünde bulunan yazmayı Aydınlı Ahmed bin Muhammed istinsah etmiştir. İstinsah tarihi belli değildir. Toplam 94 sahifeden (47 yapraktan) oluşan yazmanın son taraftan yaklaşık 30 yapraklık kısmı eksiktir. İlk sayfa şemselidir. Her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Harekeli okunaklı nesih hatla yazılmış olan Özege nüshası, kahverengi mukavva bir cilt içindedir. Yazmanın ölçüleri dıştan 21x15 cm, içten 15x9 cm'dir. Diğer nüshaların çoğunda olduğu gibi bu nüshada da ayetler, hadisler, özel isimler, şiirler ve konuya geçiş cümleleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Genel itibarıyla cildi, şirazesi, sayfa kâğıtları iyi korunmuş olan yazmanın sadece bazı sayfalarında nemden dolayı bir sarartı hasıl olmuştur. Yazma 21. yapraktan itibaren başka bir kalemle yazıldığı hissini vermektedir.

2. *Tenbihü'l-Gafilîn*; İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, No: 34 Ae Şeriyeye 1234/2.

Tenbihü'l-Gafilîn ismiyle *Cinânü'l-Cenân*'ın bir diğer nüshasıdır. Çeşitli sure tefsirlerinin yapıldığı bir eserle beraber aynı cilt içerisindedir. Toplam 292 varaktan oluşan bu mecmuanın ilk eseri sure tefsirleridir. Daha sonra (255a-292b) sayfaları arasında *Hazâ Kitâbü Tenbihi'l-Gafilîn* serlevhasıyla *Cinânü'l-Cenân* gelmektedir. Nüsha 19.5x14, 14x9.5 cm ölçülerindedir. Genelde harekesiz, bazen harekeli kötü bir nesih yazıyla kaleme alınan eserde ayetler, hadisler, özel isimler, şiirler ve konuya geçiş cümleleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazma h. 1047 (m. 1638)'de Hüseyin bin Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Kahverengi yıpranmış deri bir cilde sahip olan yazma sonradan tamir görmüştür. 75 sahifeden (35 varaktan) oluşan eserin her sahifesinde 17 satır bulunmaktadır. Nüshanın sondan yarıya yakını eksiktir.

3. *Tenbihü'l-Gafilîn*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, No: 37 HK 2384/2.

Tenbihü'l-Gafilîn ismiyle *Cinânü'l-Cenân*'ın tespit ettiğimiz üçüncü nüshasıdır. Eser bir mecmua içerisindedir. *Cinânü'l-Cenân* mecmuanın ikinci ve son kitabıdır (73b - 107b). İlk eser *Cevahirü'l-Meani*'dir. İki eserin de istinsah tarihi (h.1101) m. 1690; müstensihisi İbrahim b. İsmail olarak geçmektedir. Toplam 75 sahifeden (35 varaktan) oluşan bu nüshanın her sahifesinde 15 satır bulunmaktadır. Eserin son tarafından yarısı eksiktir. Harekesiz ve güzel sayılmayacak kalın bir nesih hatla yazılmış olan nüshada diğer yazmalarda olduğu gibi ayetler, hadisler, özel isimler, şiirler ve konuya geçiş cümleleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kahverengi meşin kaplı ince mukavva bir cildi vardır. Şiraze dağınıktır. Ancak sayfalarda yıpranma yok gibidir. 21x15-16x9.5 cm ölçülerinde olan kitabın sonunda (108a - 109a) arasında *Şerayitü'l-ıman* başlıklı Amentü duasının açıklaması ile ilgili bir *fâide*, (109b)'de yazı meşkleri ve talak (boşanma) ile ilgili başka bir *fâide* vardır.

4. *Ferâid-i Fevâid*, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, Millî Kütüphane, Ankara, No: 06 HK 4836/2, DVD Numarası: 1462.

Cinânü'l-Cenân'ın kataloglarda yanlışlıkla *Ferâid-i Fevâid* ismiyle kayıtlı olan nüshasıdır. Bu isim yanlışlığından dolayı *Cinânü'l-Cenân*'ın nüshaları arasında bugü-

ne kadar gözden kaçırılmış önemli bir başka yazmadır. Nüshanın yeşil pandizot kaplı, yaldız salbek şemseli, köşebend ve zencirek baskılı, miklebli mukavva bir cildi vardır. *Cinânü'l-Cenân*, Erzurumlu Darir'in *Yüz Hadis Yüz Hikâye* adlı eseri ile beraber aynı cilt içerisinde. İlk eser *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'dir. Ancak katalogda ilk eserin ismi de *Et-Tuhfatül-Mekkiye* şeklinde geçmektedir.¹⁰ *Cinânü'l-Cenân* yazmanın (116a-235b) sayfaları arasındadır. Yazma 22x14.5–17x9 cm ölçülerindedir. Toplam 120 sahifeden (60 varaktan) oluşan nüshanın her bir sahifesinde 13 satır bulunmaktadır. Ayet ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılıdır. Oldukça okunaklı güzel hareketli bir nesihle yazılmış olan nüshanın sadece ilk sayfası eksiktir. Gerek cilt gerek yapraklar iyi korunmuştur. Eser h. 1233 (m. 1816) tarihinde Hacı Mahmud Ağa tarafından istinsah edilmiştir.

Bu nüshanın katalog kayıtlarına *Ferâid-i Fevâid* ismiyle konulmasının sebebi eserin son sayfasında geçen *...bu ferâid-i fevâyidi nazm itmekden maksûd olur ki...*¹¹ cümlesidir. Bu ifade eserin bazı nüshalarında *...bu letâyiî cem itmekden ve bu fevâyidi nazm itmekden murâd olur kim...*¹² şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere aslında buradaki *ferâyid-i fevâid* terkihi *faydalı eşsiz bilgiler* anlamında eserin önemini vurgulamak için kullanılan bir ifadedir. Bu cümlelerin birkaç satır altında zaten eserin ismi ile müellif adı açıkça söylenmektedir ve bu neredeyse tüm nüshalarda da tekrar edilmektedir. “...ve bu *Cinân-ı Cenân'ı cem iden abdü fakir Muhammed bin el-merhûm el-Hâcî İvâz el-müfessir, yessere fi'd-dâreyini...*”¹³ Ayrıca bu nüsha, Süleymaniye Pertevniyal nüshasında olduğu gibi kitabın sonunda Arapça olarak eserin telif tarihini ve müellif ismini de kesin olarak bildirmektedir: “*İnnehû taâlâ yesmau ve yücübü ve dâihi lâ yücübü vekaa'l-ferâğu min telîfihî ve tenmikihî bi-avni'llâhi ve husni tevfkihî alâ yedi azafl-ibâdi ve efkarihim ilâ rahmeti'llâhi yevme't-tenâdi Muhammed bin el-merhûm el-Hâcî İvaz uvvida fi dâri'l-cezâi bi-eşrefi'l-ivazi fi yevmi'l-ahadi'l-hâmisi min şehri rebîi'evveli fi seneti hamsin ve selâsine ve semâni miet mine'l-hicreti'l-Musafaviyyeti aleyhi efzalü't-teslimi ve't-tahiyeti temme*”¹⁴ Yani: “Bu eserin telifi ve kâğıda çekilmesi, merhum Hacı İvaz (bu dünyada çektikleri, ahirette en şerefli bir karşılık ve ivaz ile telâfi edilsin)’in oğlu, kullarından en zayıfı ve kıyamet gününde Allah’ın rahmetine en ziyade muhtacı Muhammed tarafından, hicretin 835’inci yılının 5 Rebiülevveli olan Pazar günü sona erdirildi.”

10) bkz. “*Et-Tuhfatül-Mekkiye*”; Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Ankara, No: 06 HK 4836/1, (1b-115a), DVD Numarası: 1462. Erzurumlu Darir Mustafa'ya ait olan bu *Yüz Hadis Yüz Hikâye* adlı eserin şu ana kadar birçok nüshası ortaya çıkarılmıştır bkz. (Yıldırım-Yılmaz, 2007: 36-38; Çetin, 2004: 29). Burada verdiğimiz nüsha ise ilk kez bizim tarafımızdan tespit edilmiştir.

11) Bkz. Milli Kütüphane Adnan Ötügen Nüshası (No: 06 HK 4836/2), s. 232b/9-10.

12) Bkz. Süleymaniye Yahya Tevfik Nüshası (No: 189/1), s. 80b/5

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Nüshası (No: 372), s. 129a/4

13) Bkz. Milli Kütüphane Adnan Ötügen Nüshası (No: 06 HK 4836/2), s. 233a/6-7

14) Bkz. Süleymaniye Pertevniyal Nüshası (No: 437), s. 119a/5-13; 119b/1-6.; Milli Kütüphane Adnan Ötügen Nüshası (No: 06 HK 4836/2), s. 233a/10-13; 233b/1-3.

5. *Halebi Tercemesi, Babadağı İbrahim*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Nadir Eserler Bölümü, No: MK/80-SÖ.

Cinânü'l-Cenân'ın matbu nüshasıdır. Rumi 1286 (m. 1870) yılında taş basma yöntemiyle basılmış olan kitap, aslında İbrahim Babadağı'nin meşhur Halebî-i Sağır Tercümesi'dir. *Cinânü'l-Cenân*, bu kitabın derkenarlarına basılmıştır. Dolayısıyla katalog kayıtlarına da *Cinânü'l-Cenân* adıyla değil *Halebi Tercümesi, İbrahim Babadağı* şeklinde geçmiş; günümüze kadar da gözden kaçırılmıştır. Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege kitaplığındaki matbu eserler arasında yer alan kitap 24x16-21x12cm ölçülerindedir. *Cinânü'l-Cenân*'ın derkenar şeklinde ama eksiksiz bir matbu nüshası olan bu kitap toplam 319 sayfadan meydana gelmektedir. *Cinânü'l-Cenân* kitabın 1-280. sayfaları arasındadır. Daha sonraki sayfaların derkenarları boş bırakılmıştır. Aynı kitap aslında farklı yıllarda çeşitli Osmanlı dönemi matbaalarında bir kaç defa daha basılmıştır ve bu baskılar bugün Türkiye'deki kütüphanelerin birçoğunda yer almaktadır (Özege, 1973: II, 489-490). Söz konusu bu matbu nüshaların listesini aşağıda veriyoruz:

- *Halebi Tercümesi Babadağı, İbrahim el-Halebî'den İbrahim bin Abdullah bin İbrahim el-Babadağı*, İstanbul Urfavî Elhac Halil Marifetiyle h.1286 (m. 1870) 4+319 sayfa, Taş Basma, (Kenarında *Cinânü'l-Cenân* var.)
- *Halebi Tercümesi Babadağı, İbrahim el-Halebî'den İbrahim bin Abdullah bin İbrahim el-Babadağı*, İstanbul Matbaa-i Şirket-i İraniyan, h. 1291 (m. 1874), 4+319 sayfa, Taş Basma, (Kenarında *Cinânü'l-Cenân* var.)
- *Halebi Tercümesi Babadağı, İbrahim el-Halebî'den İbrahim bin Abdullah bin İbrahim el-Babadağı*, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye'nin 52 Nolu Matbaası h. 1316 (m. 1898), 319 sayfa, Taş Basma, (Kenarında *Cinânü'l-Cenân* var.)
- *Halebi Tercümesi, Babadağı İbrahim bin Abdullah*, İstanbul Arif Efendi Matbaası, h. 1315 (m.1897), 319 sayfa, Taş Basma, (Kenarında *Cinânü'l-Cenân* var.)
- *Halebi Tercümesi, Babadağı İbrahim bin Abdullah*, Matbaa-i Yusuf Ziya, Dersaadet h. 1341 (m. 1922), 319 sayfa, Taş Basma, (Kenarında *Cinânü'l-Cenân* var.)

Bütün bunların dışında -aşağıda künyelerini verdiğimiz- kütüphane kataloglarında *Cinânü'l-Cenân, Terceme-i Halebî-i Sağır* ismiyle kayıtlı iki yazma ve bir matbu eserle daha karşılaştık. Ancak bu eserleri incelediğimizde söz konusu kitapların sadece *Halebî-i Sağır Tercümesi* olduğunu *Cinânü'l-Cenân*'ın bu eserlerin herhangi bir tarafında yer almadığını gördük. Yani bu eserler de kütüphane kayıtlarına daha farklı bir yanlışlıkla işlenmişlerdi. bkz.:

**Cinânü'l-Cenân, Terceme-i Halebî-i Sağır*, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma No: 34 NK 1411

**Cinânü'l-Cenan, Tercüme-i Halebî-i Sağır, El-Halebi-Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. İbrahim Babadağı İbrahim b. Abdullah*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdaî Efendi Bölümü, Yazma No: 749.

**Cinânü'l-Cenân, Tercüme-i Halebi-i Sağır, El-Halebi-Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. İbrahim Babadağı İbrahim b. Abdullah*, (Darü't-Tıbbatü'l-Amire Matbaası, İstanbul, 361 s., h. 1255), Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdaî Efendi Bölümü, No: 853.

Sonuç

Muhammed bin Hacı İvaz tarafından XV. yüzyılın başlarında Anadolu sahasında kaleme alınmış önemli yazmalarımızdan biri olan *Cinânü'l-Cenân*, eski Oğuz Türkçesini en ince güzellikleriyle gözler önüne seren nadide eserlerimizdendir. Kilisli Muallim Rifat Bilge tarafından taranarak Türk Dil Kurumunun *Tarama Sözlüğü*'ne katılan ve üzerinde birçok bilimsel çalışma yapılmış olan eserin şu ana kadar yedi yazma nüshası bilinmekteydi. Biz bu yedi yazma nüshaya tespit ettiğimiz dört yazma nüsha daha ekleyerek *Cinânü'l-Cenân*'ın yazma nüsha sayısını şimdilik 11'e çıkarmış bulunuyoruz. Ayrıca eserin şimdiye kadar gözden kaçmış olan bir de matbu nüshasını dikkatlere sunuyoruz. Böylece matbu nüshasıyla beraber "*Cinânü'l-Cenân*"ın nüsha sayısı on ikiye çıkmış oluyor. Daha önce doktora tezi olarak hazırlamış olduğumuz eseri, sıraladığımız tüm bu nüshalar ışığında yayımlamayı amaçlamaktayız. *Cinânü'l-Cenân*'ın bu kadar çok nüshasının olması onun eskiden beri sevilerek okunduğunu göstermektedir. Böyle kıymetli bir eserin bundan sonra da daha başka nüshalarının ortaya çıkacağı muhtemeldir. Fakat eserin yeni nüshaları araştırılırken sadece *Cinânü'l-Cenân* veya *Muhammed bin Hacı İvaz* gibi isimlere değil, yukarıda sebeplerini izah ettiğimiz *Tenbihü'l-Gafilîn*, *Ferâid-i Fevâid*, *Halebi Tercümesi Babadağı* gibi isimlere de dikkat edilmelidir.

Kaynakça

- Al, Ayşe (1970). *Cinân-ül-Cenân*. (Yayımlanmamış Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- Altuntaş, Mehtap (2007). *Cinânü'l-Cenân*. Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşan, Esat (1967). "XV. Asırdan Türkçe Dinî Bir Eser *Cinânü'l-Cenân*". İslâm Düşüncesi Mecmuası. Cilt I, Sayı 4, s. 245-248.
- Çetin, Abdülbaki (2002). *Tuhfetü'l-Letayif*, Giriş-İnceleme-Metin-Dizin. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, Abdülbaki (2004). "Ahmed-i Dâî'ye Atfedilen Yüz Hadis Tercümesi Üzerine". İlmî Araştırmalar, Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları. Sayı: Güz/18, s. 25-30.
- Dersaadet (1310). *Defter-i Kütüphane-i Yahya Efendi*. İstanbul: Dersaadet.
- Okur, Hüseyin (2011). *Ebu'l-Leys Semerkandî, Tenbihü'l-Gafilîn (Gafillere Nasihatler)*. İstanbul: Semerkand Yayınları.

Akçiçek, Abdülkadir (2002). *Ebu'l-Leys Semerkandî, Tenbihü'l-Gafilîn-Bostanü'l-Ârifin*. İstanbul: Bedir Yayınevi.

Efendioğlu, Süleyman (2007). *Muhammed Bin Hacı İvaz, Cinânü'l-Cenân, İnceleme-Metin-Dizin*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ertaylan, İsmail Hikmet (1952). *Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Göymen, Oktay (1966). *Ahmed-i Dâ'î'nin Cinân-ı Cenân-ı Üzerinde Dil Çalışması*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Necatioğlu, Halil (1984). "XV. Asırdan Türkçe Bir Dinî Eser Cinânü'l-Cenân". *İslâm Dergisi*. Cilt II, Sayı 13, s. 58-61.

Özege, M. Seyfettin (1973). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. 5 Cilt. İstanbul.

Özsevim, Sebahat (1968). *Cinânü'l-Cenân, Metin Transkripsiyonu ve İndeksi*. (Yayımlanmamış Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü* (4. Baskı). 8 Cilt. Ankara: TDK.

Tut, Esra (2008). *Tenbihü'l-Gafilîn, İnceleme-Metin-Dizin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.